

MÓZES HUBA

Az arany metszés, az ismétlés és a szövegköziség szerepe költőtársakat idéző Reményik Sándor-versek szövegépítésében

Reményik Sándor gyakran idézi költőelődeit és még gyakrabban kortársait. Három versén próbálom bemutatni, hogyan vall a költészetére jellemző szövegépítő eszközök/eljárások – az ismétlés, az intertextualitás és az arany metszés – segítségével másokról és önmagáról.

Az 1934. január 10-én írott, címével a novalisi *kék virág* toposzra utaló *Elhullt kék szírom* szabályos felépítésű, szimmetrikus szerkezetű. Szimmetriáját strófaalapú negatív (2/4) és pozitív (4/2) arany metszés biztosítja. A *kék szírom* szókapcsolat az élni akarás jegyében született, első világháború utáni erdélyi magyar irodalmat jelöli. A szimmetriatengelyen elhelyezkedő két központi strófa a kezdetek óta eltelt másfél évtized fejleményeit ecseteli:

*Itt minden omlik, dül és változik,
És mi sem vagyunk már a régiek.
Érintetlenül Transzszilvániából,
Szűzen nem maradt más, csak a hegyek.*

*S egy költő, ki után kövek repültek,
Mert innen messze ment menekülön,
És mégis, egész Transzszilvániából
Csupán ő maradt a régi Tetőn.*

A lírai én a pozitív arany metszés szintjén, a negyedik strófa végén a transzszilvanizmus egyik emblemikus versének a címével pontosítja, ki is az a költő, *ki után kövek repültek*.

A központi két szakaszt bevezető, negatív arany metszéssel elhatárolt két kezdő strófa explicit magyarázattal szolgál a *kék szírom* és a *kék virág* jelzős kapcsolat azonosítására és a címbe elsőként szereplő *elhullt* jelzőre is:

*Egy bölcső körül állottunk mi egykor.
Bükkfábólcsőben, sziklatalpakon
Ringott az ég szín-szemű újszülött:
Kékszirmú transzszilván irodalom.*

*A romantika kék virága elhullt.
Tizenöt év – és jaj, minden be más.
Viszályok dúlta ráncos képű vén,
Szakállas, bűnös agg a messiás.*

A pozitív aranymetszéssel elhatárolt ötödik-hatodik strófa úgy zárja le a verset, hogy a régi, drága dallam említésével Áprily Lajos *Vallomás* című költeményére is utal, az első strófa variációs megismétlésével pedig mintegy keretbe foglalja az alkotás egészét:

*A szívünk egyre távolodva lüktet
Egymástól – mi lesz, mi még összefog?
A régi szív, a régi, drága dallam
Ama menekült keblében dobog.*

*A bölcsőhöz szeretnénk visszamenni,
Bükkfabölcsőhöz sziklatalpakon.
Hol vagy, varázs-ütem, hős-lendület,
Kék virág, újszülött irodalom?*

„*És elvérezni egy fonák igén...*” – idézi Reményik Sándor versének címével 1934. október 5-én Juhász Gyula 1910-ben írott és kötetben 1914-ben megjelent *Formát keresni...* című szonettjének egyik sorát. Az idézet pontos. Nem mondható el ugyanez a vers indításáról, amely a Juhász Gyula-szonett sorainak rendjét s egyik szavának toldalékát is megváltoztatja.

A Reményik-költemény két elkülöníthető monológból áll. Az elsőt soralapú negatív arany-metszés osztja 9/15 arányban:

*„A parfümjét érezni a szavaknak,
És elvérezni egy fonák igén” –
Be mélyre szántottál, Juhász Gyula,
S szavad ma másodszer szántott belém.*

*Az ember azt sem tudja, mi történik,
Villám vág az öntudat gyökeréig,
S mint ahogy a beforrt seb felszakad,
Úgy bukkan elő egy emlék-barázda
A jó húszesztendős ugar alatt.*

*Éppen ma, s ki tudja, éppen ma miért
Forgatom hát szívemben szavadat,
Jó húszesztendős régi szavadat,
S látom buggyanni szívedből a vért.*

*Egy verssel vívok – tán egy kettősponttal,
Egy írásjelben rejló hatalommal:
Hova helyezzem: oda vagy ide?
Tán tőle dobban a versem szíve.*

*Mert harc a költészet s csak ritka béke,
A költő igéje: Jézus igéje:
Nem békét, fegyvert hoztam e világra –
A szavaink a Lélek fegyvertára.*

*És ez az, ami összeköt Veled,
S fogom húszéves messzeségen át
Sohasem-fogott költő-kezedet.*

A negatív arany metszés szintjén elhelyezkedő sor, vélhetően a *ki tudja, éppen ma miért bizonytalanságából fakadóan*, alig véteti észre magát. A monológ inkább arra figyelmeztet, hogy a formába öntéssel viaskodó lírikus, miközben költőtársa szonettjének szavait idézi, Máté evangéliuma 10. részének 34. versét is parafrázeálja: „*Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet bocsássak a földre; nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem hogy fegyvert.*”

A jelzett – akart vagy akaratlan – bizonytalanságot a soralapú pozitív arany metszéssel 12/7 arányban tagolt második monológ oszlatja el. Ebben a monológban az arany metszés szintjén variációsan visszatérő, versnyitó Juhász Gyula-idézet az ismétlésnek a két monológ egészébe ötvözésében játszott szerepét domborítja ki. A két monológ összekapcsolását, amint azt Bodnár Ildikó tanulmánya jelzi (Bodnár 2011: 34), a *pedig* ellentétes kötőszó is szolgálja:

*Pedig szonettet én aligha írtam,
Nem követtem a ballagó Tiszát,
S nem a tündöklő tiszai iszapban
A lenge Anna arany lábnyomát.*

*Nem festettem a rónát alkonyatkor
S a füzest holdezüsttel szöve át.
Zegzugos szirtekké tördelte Erdély
Bennem bánatod magyar ritmusát.*

*A te tápéi Krisztusod helyett
Isteneimmé nőttek a hegyek,
És súllyal tették vállamra kezük
Külön sorsú itthoni emberek.*

*Parfümjét nem éreztem a szavaknak,
De vérig bántott egy fonák ige,
És vívtam én is az igaziért,
Amitől dobban a versem szive.*

*És ez az, ami összeköt Veled,
S fogom húszéves messzeségen át
Sohasem-fogott költő-kezedet.*

A fentiek közül három sor több-kevesebb módosítással, másik három csak alig észrevehető változtatással ismétlődik a versben. Az első két sor variációs visszatéréséről már esett szó: „*A parfümjét érezni a szavaknak, / És elvérezni egy fonák ige*” → *Parfümjét nem éreztem a szavaknak, / De vérig bántott egy fonák ige, / És vívtam én is az igaziért* – hangzik a sorcsérés Juhász Gyula-idézet átköltése és ellentmondást oldó kiegészítése, majd ehhez társul a korábban bizonytalansági felütéssel indított *Tán tőle dobban a versem szive* sor határozott állítás-

ként való visszatérése: *Amitől dobban a versem szíve*. A variációsan visszatérő három sor az első monológot záró három sornak a vers végi, csaknem változatlan megismétlésével egészül ki: *És ez az, ami összeköt Veled, / S fogom húszéves messzeségen át / Sohasem-fogott költőkezedet*. Az első monológ végén a *Veled* utáni pont két állítást határol el egymástól. A vers végén a *Veled* utáni vessző két állítás egységbe vonását és ezáltal két költői magatartás egységben láttatását szolgálja. A második monológ élén a Juhász Gyula-i hangulatot ébresztő képek és alliterációk – *Nem követtem a ballagó Tiszát, / S nem a tündöklő tiszai iszapban / A lenge Anna arany lábnyomát* – a különbözőség kidomborításának a jegyében követik egymást, holott már az első monológ elején és közepén felcsendülő alliterációk is a költőtárssal való együttrendülést érzékeltetik: *Be mélyre szántottál, Juhász Gyula, / S szavad ma másodszor szántott belém. – Forgatom hát szívemben szavadat [...] / S látom buggyanni szívedből a vért*.

A fiatal korától pszichopátiával viaskodó Reményik Sándor 1934-ben hastífuszt kapott. Súlyos fájdalmait Dilaudid adagolásával próbálták enyhíteni. Alkotókedvét a gyógyszer meghozta – ezt tanúsítja fenti költeménye is –, de a napi egy ampullás adag, sajnos, igen hamar gyógyszerfüggőséget eredményezett.

A hullámzó kedélyű költő állapota 1938 tavaszán újból súlyosbodott. Május 2-án egyik levelében így írt erről (Imre 1983): *„Körülbelül három hete már, sőt annál több, hogy szinte folytonos szívdavarok között élek, és kimondhatatlan halálfélelem-érzések közt is. Ez a plusz egyéb, régi bajaim mellett igazán egészen levert a lábamról. Sokszor fekszem ágyban, – de sokszor nem bírok feküdni, hanem járkálok éjszaka a szobámban, nappal az utcákon, és csak az orvos közelsége tud valamennyire megnyugtatni.”*

A gyógyulást Nagyváradon keresi, ahol a család régi ismerőse, Schilling Árpád sebész főorvos homeopátiás eljárással kezeli. Június 10-én Nagyváradról barátjának, Lám Bélának számol be arról (Hantz Lám 2005), mennyire megrázta őt a sajtóban megjelent gyászír: *„Szegény Dsida Jenő halálhírét tegnap olvastam a lapokból, nagyon lesújtott. Elég sok közöm volt hozzá az életben irodalmilag s emberileg is. Ő nagyon sokszor, sok jelét adta annak, hogy őszintén és melegen ragaszkodik hozzám. Ami a költőt és íróművészt illeti, Áprily Lajost kivéve nem volt az erdélyi lírában senki olyan művésze minden formának, mint ő. A legutóbbi években pedig ez az óriási formai műveltség és tudás megtelt egészen lélekkel is [...]”*

A szívbeteg Dsida Jenő halálhírének is szerepe volt abban, hogy Reményik megírta 1938. július 19-i keltezésű, *Circumdederunt...* című költeményét, amely a *Pásztortűz* 1938. évi 8. számában látott napvilágot. A költeménynek a gyűjteményes Reményik-kötetekben olvasható első változatát a lírikus a későbbiekben tovább csiszolta. Tanúskodik erről az a gépirat, amelyet Reményik – nyilván korántsem véletlenül – Imberty Melindának, Dsida özvegyének dedikált 1941. március 25-én, a következő szavakkal: *„Dsida Jenő, drága korán elköltözött fiatal Barátom feleségének”* (Mózes 2009: 69).

A *Circumdederunt...* első változata 97, a végső változat 90 sorból áll. A két változatot az alábbiakban összevonva közlöm – az első változat kihagyásra ítélt vagy módosított sorait félkövér betűkkel, a végső változatba újonnan vagy módosítva bekerült sorokat aláhúzva –, mert csak így ítéltethető meg, hogy esztétikai szempontból mennyivel értékesebb a tömörített, végső változat, amely nyomtatásban először itt olvasható teljes egészében:

*Annai nehéz, fojtószerű tavasz,
Annai örömtelen tavasz nyomán
Eljött ez is. És eljöttek vele,*

Vele jöttek a végső borzadások
 És körülvettek engem iszonyún.
Rettenve láttam: kendővégre állok
Borzadva láttam: kendővégre állok
 A Rémtől – s fegyver csak az ő kezében.
 Harang ha kondult: engemet temettek.
 Mozdony ha sípolt: nekem szólt: mehetsz.
 Minden arcon az ítéletet láttam,
 Aggódva ahogy rajtam révedez.
 Hallgattam hajnalban a madarak
 Pitymalló s erősödő énekét –
 Sosem hallottam ilyen gyönyörűn –
 S tördeltem izzadt kezemet: Ne még!
 A szívem beteg, rángatózó lángja
 Kéken virrasztott örült éjszakákon,
 Láttam: rohamléptekkel jó halálom,
 Mint gyertyalángra szélroham – s hiába,
 Hiába borul a kis mécsre védőn
 Édes mosoly és erős biztatás,
 Hiába: ez a végső búcsuzás.
 Fogták a kezem, tartották keményen,
 Mégis: mintha nem fogta volna senki.
 Szinte üvöltöttem: ne hagyjatok!
 Még ne hagyjatok, ne hagyjatok menni!
 Tartozom nektek – tartozom magamnak,
 S az Istennek is tartozom – ha van –
 S fel kell tisztulnom – csak erjedtem eddig –,
 Nem önthetnek ki ily zavarosan
 Az örökélet szűzi virányára –
 Sívó homokjára a Semminek!
 Választanom kell e kettő közül,
 Ki egyik mellett sem tettem hitet.
 Még most sem. Ráz a rémület pedig,
 Apácák közt darálok vak imákat,
 És mindhiába mondom: Erős várunk...
 Hasztalan ez a vacogó alázat,
 A végtelenbe hasztalan kiáltunk!

Félttem. Vert-kutyaképpen, nyomorultan.
 Pedig, mint erdőn rőzsevívó vén:
 A halált hányszor, hányszor hívtam én!
 Hányszor öltem meg magam gondolatban –
De most, hogy eljött hirtelen, hivatlan,
De most, hogy ilyen közel jött hivatlan,

Rettenve kértem: ne tégy egyebet:
 Segíts, segíts tolni a napokat,
 Cipelni a rőzsét, az életet.
Ó, rőzse: teher, melynek célja nincs,
Ó, rőzse: élet, az én életem!
Nem tudok könnyíteni magamon
S nem tudok könnyíteni népemen!
Betegen senyvednek és gúzsba kötve
Lelkem önzetlen mozdulatai –
Pedig be szerettelek volna, rőzse: élet,
Boldog áldozatként meggyújtani.
De kezem béna és néma az ajkam,
És nem tud senki segíteni rajtam
S nem tudok segíteni magamon
S nem tudok segíteni népemen.
Miért hát ez az örült félelem?
És féltem mégis. Önzőn, nyomorultan
Az enyémet, amelynek célja kétes.
Bénák legkisebb mozdulatai:
Sehogy se tudom a nyomorú rőzsét
Boldog mozdulattal meggyújtani!
Csontomban is megszáradt a velő.
Mért vagyok hát gyáván esedező?
Féltem. Méltóság nélkül, nyomorultan
 Kapkodtam minden szalmaszál után,
 Kapkodtam hit és bölcsesség híján.
 Mitől féltem? Meg tudnám mondani?
 Talán csak az utolsó gyötrelemtől:
 Torz lobbanásától a gyertyalángnak?
 Talán, hogy számadoltat Valaki –:
 Őre túlvilág titkos kapujának?
 Talán attól, hogy a penész virít,
Talán, hogy gonosz álarc a halál,
Talán, hogy látszat halál és koporsó
 S testem érzi még a sír férgeit?
 Talán, hogy a szenvedés végtelen?
Féltem – nem voltam más, mint félelem.
Féltem – nem voltam más, csak félelem.

Pedig mily egyszerű lett volna hittél
Roskadni le a keresztfa tövébe –
Leborulni a keresztfa tövébe –
 Vagy bölcsességgel, mint a római,
 Folyatni vérem langy fürdő ölébe.

*A csillagokra gondolni s az égre,
 Vagy a langyos, békés örök sötétre.
 Szólni, mint hős testvérem az Igében,
 Holtig verselő fiatal halott:
 Mindegy. Legyen a Te akaratod.
 Vagy szólni önmagamnak: költő voltál
 S a test vágyát-kínját mindig utáltad –
 Mostan hát leveted a ronda testet
 És leteszed, mint este a ruhádat.
 Ami belőled fény volt: körbe jár itt
 Testtelenül, gyönyörű-szabadon –
 Fényként lépsz be fehér leányszobába,
 S fényként égysz férfi-munkasztalon.
 Az, hogy te mindezt tudni nem fogod már,
 Nem érinti fényből szótt képedet.
 Zenghetsz nagy győzedelmi éneket.
 Az apostollal zengedezhetsz bízvást:
 Bizony a halál nyereség nekem.*

*Zengedezhettem volna – mégis féltem.
 Nem voltam semmi más, csak félelem.*

A végső változat első, 66 soros részében a soralapú 41/25 arányú pozitív aranyvers szintjén négy sor foglalja össze a lírai én válságos lelkiállapotáról szóló vallomását: *Féltem. Vert-kutyaképpen, nyomorultan. / Pedig, mint erdőn rőzsevívó vén: / A halált hányszor, hányszor hívtam én! / Hányszor öltem meg magam gondolatban.*

Az első, terjedelmesebb részt egy rövidebb, magyarázó-értelmező rész követi, amelynek 24 soros terjedelme az előző, aranyverszemes egész 25 soros kisebbik részének a terjedelmével csaknem szám szerint egyezik.

A vers hangulata akár alliterációinak hálójából is kibontható: *Rajtam révedez – Hallgatam hajnalban – Sívó homokjára a Semminek – Ráz a rémület – mindhiába mondom – túlvilág titkos kapujának – Holtig verselő fiatal halott.*

A szerkezet építésében azonban sokkal nyilvánvalóbb a versen végigvonuló szó- és szókapcsolat-ismétlések szerepe: *Annyi nehéz, fojtószagú tavasz, / Annyi örömtelen tavasz nyomán; Eljött ez is. És eljöttek vele, / Vele jöttek; ...az ítéletet láttam... / Láttam: rohamléptekkel jó halálom; ...s hiába, / Hiába... / Hiába...; ... ne hagyjatok! / Még ne hagyjatok, ne hagyjatok menni; Tartozom nektek – tartozom magamnak / S az Istennek is tartozom; Hasztalan ez a vácogó alázat, / A végtelenbe hasztalan kiáltunk; Féltem... / Féltem... / Mitől féltem?... / Féltem... / ...mégis féltem; ...Vert-kutyaképpen, nyomorultan / ...Méltóság nélkül, nyomorultan; Segíts, segíts tolni a napokat; Kapkodtam minden szalmaszál után, / Kapkodtam; Talán csak... / Talán, hogy... / Talán attól... / Talán, hogy... / Talán, hogy...; Szólni, mint hős testvérem az Igében... / Vagy szólni önmagamnak; Fényként lépsz be... / S fényként égysz...*

A szerkezet legfontosabb elemeit a 41/25 arányú aranyvers szintjén elhelyezkedő, fentebb már idézett ismétlésben – *A halált hányszor, hányszor hívtam én! –*, valamint a terje-

delmesebb, 66 soros részt záró és a vers végén variációsán visszatérő sorban – ... *nem voltam más, csak félelem / Nem voltam semmi más, csak félelem* – jelölhetjük meg.

A költemény szövegköziségének gazdagsága az ismétlések szövevényes hálójánál is több figyelmet érdemel. A verscím, a költemény mottója és egy tipográfiaailag kiemelt parafrázis a versnek csaknem a legvégén a Reményik költészetére olyannyira jellemző bibliai ihletettségre utal. A verscím (*Circumdederunt...* 'körülvettek') forrása a 116. zsoltár 3. verse: „*Körülvettek engem a halál kötelei, és a pokol szorongattatásai támadtak meg engem*”. A mottó – „*Óh, én nyomorult ember! Kicsoda szabadít meg engem e halálnak testéből?*” – Pál apostolnak a római-akhoz (7,24), a parafrázis sor a filippiekhez (1,21) írott leveléből való: „*Mert nekem az élet Krisztus, és a meghalás nyereség*” → *Bizony a halál nyereség nekem*. Utal a költemény a Luther feldolgozta 46. zsoltár magyar fordításának az evangélikus-lutheránus köszöntésből ismert kezdő szavaira: „*Erős várunk...*”, Henryk Sienkiewicz *Quo vadis?* című (magyarul 1921 és 1932 között több mint tíz kiadásban megjelent) regényének a hőse, Petronius Arbitere – *bölcsességgel, mint a római / Folyatni vérem langy fürdő ölébe* –, áttételesen/áthallásosan Kós Károly *Budai Nagy Antal* (1936) című színjátékából a kolozsmonostori apát szavaira – „*Ami igazság volt, az nem halt meg bizonyára*” → *Ami belőled fény volt: körbejár itt / Testtelenül* –, s talán Vörösmarty *Fogytán van napod...* kezdetű költeményére is: „*Véred megsűrűdött / Agyvelőd kiapadt*” → *Csontomban is megszáradt a velő*.

Nem meglepő, hogy a költemény több részlete többé-kevésbé nyilvánvalóan kapcsolható Dsida Jenő verseihez.

„*Éjsötét a kert... a szívem beteg [...] / Egy kevés idő és nem láttok engem*” (Dsida: *Evangélium*) → *A szívem beteg [...] / Láttam: rohamléptekkel jó halálom; „a kékfalú menny aranyajtaja megpárnázva, betéve, / Hiába vonítanak az emberek is vagy húszezer éve*” (Dsida: *Éhes a kutyám*) → *Hasztalan ez a vacogó alázat. / A végtelenbe hasztalan kiáltunk; „Most fellobban a ritka rózse, benne ég minden lángok őse [...] / Nézzétek, ó nézzetek rája: huszonöt rózseszál csodája*” (Dsida: 25) → *Sehogy se tudom a nyomorú rózsét / Boldog mozdulattal meggyújtani; „Ruháimat már szálíg levettem [...] / És hirtelen és furcsán ráijedtem [...] / jaj, elvesztettem minden szál ruhámat, önmagamot / és védő ingemet*” (Dsida: *Hálóing nélkül*) → *Mostan hát leveded a ronda testet / És leteszed, mint este a ruhádat*.

A *Circumdederunt...* első változatából kihagyott sorok Dsida nagy ívű rapszodiájának, a *Psalmus Hungaricus*nak a refrénstrófáit idézhetik emlékezetünkbe: „*Epévé változzék a víz, mit lenyelek, / ha téged elfelejtelek! / Nyelvemen izzó vasszeget / üssenek át, / mikor nem téged emleget! / Húnyjon ki két szemem világa, / mikor nem rád tekint, / népem, te szent, te kárhoyott, te drága!*” → *De kezem béna és néma az ajkam, / És nem tud senki segíteni rajtam / S nem tudok segíteni magamon / S nem tudok segíteni népemen*.

Anélkül, hogy a nevét leírná, kései verseinek egyikét, *Az utolsó Miatyánkot* idézve Reményik félreérthetetlenül utal az ifjan elhunyt Dsida Jenőre: *Pedig mily egyszerű lett volna [...] / Szólni, mint hős testvérem az Igében, / Holtig verselő fiatal halott: / Mindegy. Legyen a Te akaratod*.

A verszáró rövidebb rész soralapú negatív aranymetszésének (9/15) a szintjén elhelyezkedő utalás, sajátos módon, nem a kétségek elmélyülését, hanem a költői kiteljesedésben való bizalom erősödését sugallja.

IRODALOM

- Bodnár Ildikó: Költők kézfogása. In: Gréczi-Zsoldos Enikő szerk.: *Versében él...* Mózes Huba köszöntése 70. születésnapján. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2011. 29–35.
- Hantz Lám Irén szerk.: *Lám Béla levelezése Áprily Lajossal, Mannsberg Arvéddal, Olosz Lajossal és Reményik Sándorral*. Stúdium, Kolozsvár, 2005. 113.
- Imre Mária: /Jegyzet Reményik Sándor Circumdedertunt... című verséhez./ *Diakónia*, V. (1983), 1., 18.
- Mózes Huba: Hős testvérem az Igében. Reményik Sándor Dsida Jenőről. In: Kabán Annamária – Mózes Huba: *Textus és intertextus. Szövegek világa a Dsida Jenő-i szövegvilágban*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009. 65–70.

